

УДК 373.5.017.4(430)(091)

© Хрик М.В., 2025

<https://orcid.org/0009-0001-9328-4289>

<https://doi.org/10.34142/23128046.2025.58.12>

М. В. Хрик

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ НІМЕЧЧИНИ (НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАЛЬНОЇ ЗЕМЛІ САКСОНІЯ)

У статті досліджується роль політичної освіти як ключового чинника розвитку демократичного суспільства в умовах сучасних викликів, зокрема для України, яка переживає суспільно-політичні трансформації, євроінтеграційні процеси та протидіє інформаційній агресії. Закцентовано увагу на тому, що політична освіта не лише формує громадянську компетентність і критичне мислення, а й є важливим елементом національної безпеки, сприяючи зміцненню демократії та консолідації суспільства.

Аналізуючи нормативно-правову базу України (Закон «Про освіту», Концепцію розвитку громадянської освіти, Концепцію «Нова українська школа»), автор вказує на необхідність наукового обґрунтування моделей політичної освіти, які б відповідали сучасним вимогам. Особливу увагу приділено досвіду Німеччини, зокрема федеральній землі Саксонія, де політична освіта інтегрована в освітній процес на законодавчому, змістовному та методичному рівнях.

Дослідження базується на комплексі методів, включаючи аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, контент-аналіз навчальних програм та кейс-стаді саксонських шкіл. Автор виокремлює ключові принципи політичної освіти в Німеччині, такі як «заборона нав'язування думок» (Überwältigungsverbot), «дискусійність» (Kontroversitätsgebot) та «орієнтація на учня» (Schülerorientierung), що запобігають ідеологічній індоктринації та сприяють формуванню автономного мислення.

Важливим аспектом є інституційна інтеграція політичної освіти в шкільне середовище через демократичне шкільне самоврядування, що забезпечує реальну участь учнів у прийнятті рішень, міжпредметний підхід, який поєднує політичну освіту з історією, правом, соціальними та природничими науками, активні методи навчання (дебати, симуляції, соціальні дослідження, проєктна діяльність), партнерство з громадянським суспільством, що розширює освітній простір і залучає учнів до суспільно значущих ініціатив.

Автор підкреслює, що політична освіта в Німеччині не обмежується передачею знань, а спрямована на формування практичних навичок демократичної участі, критичного аналізу інформації та медіаграмотності. Особливу роль відіграє курс «Gemeinschaftskunde» (громадянська освіта), який

поєднує політологію, право, економіку та соціологію, забезпечуючи комплексне розуміння суспільних процесів.

Ключові слова: політична освіта, громадянська освіта, громадянське виховання, загальноосвітні школи, школярі, вчителі, зміст освіти, компетентісний підхід, міждисциплінарний підхід, методи навчання, Німеччина.

Khryk M.V. Conceptual foundations of political education in German secondary schools (on the example of the federal state of Saxony). The article examines the role of political education as a key factor in developing a democratic society in the context of modern challenges, particularly for Ukraine, which is undergoing socio-political transformations, European integration processes, and countering information aggression. The author emphasises that political education not only forms civic competence and critical thinking but is also an essential element of national security, contributing to the strengthening of democracy and the consolidation of society.

Analysing the legal framework of Ukraine (the Law 'On Education', the Concept of Civic Education Development, the Concept 'New Ukrainian School'), the author points out the need for scientific substantiation of models of political education that would meet modern requirements. Particular attention is paid to the experience of Germany, particularly the federal state of Saxony, where political education is integrated into the educational process at the legislative, content, and methodological levels.

The study is based on a set of methods, including analysis of scientific literature, legal acts, content analysis of curricula, and case studies of Saxon schools. The author identifies the key principles of political education in Germany, such as the 'prohibition of imposing opinions' (Überwältigungsverbot), "debate" (Kontroversitätsgebot), and 'student-centredness' (Schülerorientierung), which prevent ideological indoctrination and promote the formation of autonomous thinking.

An important aspect is the institutional integration of political education into the school environment through democratic school governance, which ensures real student participation in decision-making. This interdisciplinary approach combines political education with history, law, social and natural sciences, active learning methods (debates, simulations, social research, project activities), and partnerships with civil society, which expands the educational space and engages students in socially significant initiatives.

The author emphasises that political education in Germany is not limited to the transfer of knowledge, but is aimed at developing practical skills of democratic participation, critical analysis of information, and media literacy. The course 'Gemeinschaftskunde' (civic education) plays a special role in combining political science, law, economics, and sociology, providing a comprehensive understanding of social processes.

Key words: *political education, civic education, secondary schools, students, teachers, educational content, competence-based approach, interdisciplinary approach, teaching methods, Germany.*

Вступ. У XXI столітті політична освіта стала ключовим вектором розвитку демократичного суспільства, адже забезпечує формування політичної культури, критичного мислення, здатності до свідомої участі в суспільному житті. Для України, що перебуває в умовах суспільно-політичних трансформацій, євроінтеграційних прагнень та протидії інформаційній агресії, питання політичної освіти набуває особливої ваги як складника національної безпеки, зміцнення демократії і розвитку громадянської ідентичності молодого покоління.

Актуальність інтеграції політичної освіти в освітній процес визначена рядом нормативно-правових актів України. Зокрема, у Законі України «Про освіту» (2017) наголошено на всебічному розвитку особистості, необхідності поваги до прав і свобод людини, формуванні у здобувачів освіти громадянської позиції, громадянської культури і культури демократії, відповідальності та активної участі в суспільному житті, усвідомленої потреби у дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення (Zakon Ukrainy, 2017).

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) політична освіта розглядається як складник громадянської освіти, що має забезпечити формування політико-правової культури та демократичного способу мислення громадян (Kontseptsiia rozvytku hromadianskoї osvity v Ukraini, 2018). Особливої уваги заслуговує Концепція «Нова українська школа» (2016), що декларує зміну парадигми освіти з переважно знаннєвої на компетентнісну, з орієнтацією на розвиток наскрізних умінь, серед яких чільне місце займає громадянська компетентність – здатність до активної участі у демократичному житті, поваги до прав людини, критичного мислення та розуміння суспільно-політичних процесів (Kontseptsiia realizatsii derzhavnoї polityky, 2016). Ці стратегічні орієнтири потребують наукового обґрунтування моделей політичної освіти, ефективних у шкільному середовищі.

У цьому контексті значного інтересу набуває досвід Німеччини, зокрема федеративної землі Саксонія, де концептуальні основи політичної освіти оформлені на нормативному рівні та містять систему цінностей, дидактичні принципи й інституційну інтеграцію політичного виховання в структуру шкільного життя. Аналіз такого досвіду дозволяє окреслити можливі орієнтири для подальшого розвитку політичної освіти в українській школі, зокрема в умовах її демократизації.

У ході наукового пошуку встановлено, що питання політичної освіти стали предметом багатьох наукових досліджень, зокрема, опубліковано аналіз сучасного стану політичної освіти в Україні під авторством О. Захарової, А. Октисюка, С. Радченко. У роботі здійснено огляд стану політичної освіти в Україні, визначено основні недоліки чинних програм з політичної освіти, а також шляхи їх подолання (Zakharova, 2017). Інший колектив авторів (Ю. Якименко, А. Биченко, В. Замятін, М. Міщенко, О. Розумний, Л. Шангіна) доводить той факт, що більшість громадян України не мають системних знань про політичні процеси, що обмежує їхню участь у демократичних інститутах.

Дослідження підкреслює, що політична освіта є ключовим чинником демократизації, але потребує системних змін за підтримки держави та громадянського суспільства (Yakumenko, 2019). К. Червеняк наголошує, що політична освіта є ключовим чинником прогресу суспільства та міцності держави, формує демократичну політичну культуру, виховуючи свідомих громадян, здатних активно брати участь у суспільно-політичному житті. Дослідниця переконана, що створення ефективної національної системи політичної освіти має стати одним із пріоритетів державної політики України (Cherveniak, 2024).

Ю. Бойчук і А. Боярська-Хоменко розглядають громадянську освіту як ресурс для соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Автори доводять, що громадянська освіта виступає як інструмент зміцнення соціальної згуртованості, сприяє розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності та активної участі внутрішньо переміщених осіб у суспільному житті (Boichuk, 2024).

Мета статті – аналіз концептуальних засад політичної освіти в загальноосвітніх школах Німеччини на прикладі федеративної землі Саксонія з урахуванням її нормативного, змістового та дидактичного наповнення, а також виявлення ключових підходів до реалізації політичної освіти як складника демократичного шкільного середовища.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс наукових методів, що дозволив забезпечити всебічність та об'єктивність отриманих результатів. Теоретичні методи: аналіз наукової літератури – вивчення праць вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблем політичної освіти, демократичного виховання та педагогічних моделей їх реалізації; системний аналіз – розгляд політичної освіти як складника соціально-політичного та освітнього простору з визначенням її функцій, принципів та механізмів впровадження; аналіз нормативно-правових документів – дослідження законодавчих актів, концепцій та навчальних програм України та Німеччини щодо політичної освіти; синтез – узагальнення

отриманих даних для формулювання висновків щодо ефективних моделей політичної освіти.

Емпіричні методи: контент-аналіз офіційних документів – вивчення навчальних планів, програм, методичних рекомендацій саксонських шкіл з метою виявлення ключових підходів до політичної освіти; кейс-стаді – поглиблений аналіз досвіду конкретних шкіл Саксонії з реалізації політичної освіти, включаючи успішні практики та проблемні аспекти.

Результати. У ході наукового пошуку встановлено, що поняття *die politische Bildung* «політична освіта», *politische Bildungsarbeit* «політичне просвітництво», *Demokratie-Lernen bzw. -Leben* «навчання демократії та життя в умовах демократії» або *Demokratieerziehung* «навчання демократії» у Німеччині часто використовуються як взаємозамінні. Незважаючи на розбіжності у використанні термінології та концептуальних підходів, існує широкий консенсус щодо мети такої освіти: зробити внесок у формування громадянської зрілості та зміцнення громадянського суспільства, що розуміється як участь у публічному житті. Тобто формування демократичного світогляду трактується як основна мета політичної освіти, при цьому межі між соціальною та політичною діяльністю залишаються досить розмитими.

Зазначимо, що політична освіта у Німеччині має на меті сформувати у здобувачів освіти здатність до розпізнавання, оцінки та впливу на суспільну реальність. Компетентності здобувачів освіти у сфері політичного аналізу, формування суджень і дій є необхідною умовою функціонування демократичних систем. Ефективна демократія передбачає суспільство, що готове втілювати та, за потреби, захищати цінності свободи, справедливості, солідарності й толерантності. Отже, політика розглядається у широкому розумінні, а концепція партисипативної демократії акцентує значущість активної участі якомога більшої кількості громадян як визначальної мети. Політична освіта формує підґрунтя для живої й здатної до змін демократії та не зводиться до суто стверджувального підходу. У цьому контексті ключовим є розвиток здатності до критики, заперечення та опозиції у межах ліберального демократичного порядку як передумови формування громадянської зрілості (Achour, 2019).

Політична освіта в системі загальної середньої освіти Німеччини ґрунтується на принципах, що поєднують нормативно-ціннісні вимоги демократичного суспільства з аналітичним, критично-рефлексивним підходом до суспільних явищ. Відтак, забезпечення політичної компетентності учнівства передбачає не лише передавання знань у сфері політики, права, економіки та соціології, а й формування здатності до участі в суспільному діалозі, критичної

рефлексії, аргументованого судження та моральної відповідальності (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

Установлено, що зміст політичної освіти у федеральній землі Саксонія інтегрується в навчальні програми так, щоб охоплювати не лише когнітивний компонент (знання й розуміння), а й афективно-ціннісний (переконавання, етичні орієнтації) та поведінковий (готовність до дії) рівні. У цьому контексті особливого значення набуває міжпредметна інтеграція, що дозволяє формувати цілісну картину суспільних процесів і сприяє міждисциплінарному мисленню (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

Варто зазначити, що методика викладання політичної освіти в Німеччині вимагає від учителя не позиції транслятора готових істин, а ролі фасилітатора демократичного обговорення, який створює простір для відкритого діалогу, плюралізму думок та осмислення суперечностей. Це вимагає методичного дотримання засад так званого Бойтельсбахського консенсусу 1976 р., зокрема принципів заборони нав'язування думок (*Überwältigungsverbot*), обов'язку представлення контроверсійних питань (*Kontroversitätsgebot*), а також орієнтації на інтереси та можливості учнів до політичної дії (*Schülerorientierung*). Ці провідні положення формують методологічну основу, яка унеможливорює ідеологічну індоктринацію та сприяє формуванню автономного політичного мислення учнівської молоді.

Особливої уваги заслуговує перший принцип «*Überwältigungsverbot*» (заборона надмірного впливу), що передбачає заборону будь-якої форми педагогічного тиску, здатного вплинути на процес формування незалежного судження. У цьому контексті педагогічна взаємодія характеризується не авторитарним передаванням «правильних» поглядів, а створенням умов для самостійного аналізу політичних позицій, що ґрунтується на плюралізмі думок і визнанні легітимності різних точок зору. Згаданий принцип встановлює межу між політичною освітою як елементом демократичного виховання та індоктринацією, що є несумісною з ліберально-демократичним устроєм (Wehling, 1977).

Другий принцип консенсусу – «*Kontroversitätsgebot*» (дискусійність) – зобов'язує освітній процес адекватно відображати суспільні й наукові дискусії, не приховуючи суперечливих аспектів політичної дійсності. З педагогічної точки зору це означає не лише представлення опозиційного бачення, але й формування здатності учнів критично оцінювати інформацію, виявляти аргументи та формулювати власну позицію на тлі множинності поглядів. У цьому розрізі контроверсія не є загрозою стабільності навчального процесу, а, навпаки, виступає його рушієм і ресурсом громадянського становлення (Wehling, 1977).

Третій принцип – «*Schülerorientierung*» (орієнтація на учня) – зосереджує увагу на активізації суб'єктної ролі учнів у процесі політичного навчання, що передбачає не лише інтелектуальне осягнення політичних явищ, але й набуття практичної здатності впливати на політичну реальність відповідно до власних інтересів. Йдеться про розвиток умінь аналізувати політичні ситуації, усвідомлювати особисту заангажованість, формулювати інтереси та шукати дієві шляхи їх реалізації у рамках демократичного процесу (Wehling, 1977).

Важливо підкреслити, що принцип нейтральності, який іноді помилково виводиться з положень Бойтельсбахського консенсусу, не означає відмови педагога від особистої позиції. Навпаки, викладач як повноправний учасник демократичного дискурсу має право артикулювати власну точку зору, за умови чіткого розрізнення між об'єктивною інформацією та суб'єктивною оцінкою, що дозволяє учням ідентифікувати цю позицію як частину ширшого спектру поглядів (Wehling, 1977).

З огляду на емоційно забарвлений характер політичних питань, не менш важливо визнавати роль емоцій у процесі політичного навчання. Рефлексивно-емоційне залучення учнів не є перешкодою для об'єктивності, а навпаки – чинником, який сприяє глибшому розумінню політичної реальності та підвищенню мотивації до громадянської участі. Політична освіта в школі, реалізована відповідно до принципів Бойтельсбахського консенсусу, набуває як нормативної, так і практичної ваги: вона сприяє формуванню критично мислячого, емпатичного й політично активного громадянина, здатного брати відповідальність за себе та суспільство в межах демократичного правопорядку.

Варто зазначити, що у Саксонії політична освіта реалізовується як безперервний процес, що охоплює всі етапи освітньої траєкторії – від початкової школи до старших класів – і передбачає поступове ускладнення змісту та методів. При цьому особливої уваги заслуговує застосування активних форм навчання, таких як симуляції, дебати, проектна діяльність, соціальні дослідження, участь у шкільному самоврядуванні, що сприяє практичному оволодінню навичками громадянської активності (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

В умовах глобалізованого, багатокультурного та інформаційно насиченого суспільства політична освіта також реагує на виклики цифрової доби. Це означає потребу у формуванні медіа-грамотності, здатності до ідентифікації маніпулятивних технологій, критичного аналізу джерел інформації та розвитку навичок відповідального онлайн-громадянства. Тобто, політична освіта у школі не лише відтворює наявні демократичні цінності, а й генерує нові підходи до їхньої інтерпретації, забезпечуючи тим самим неперервність демократичного розвитку суспільства.

Установлено, що в Саксонії забезпечення політичної освіти як системного та цілісного процесу, орієнтованого на стійкий ефект, передбачає її імплементацію на кількох взаємопов'язаних рівнях шкільного життя, де кожен із них виконує специфічну функцію у формуванні демократичного світогляду учнівства. В умовах демократично організованого шкільного середовища, у якому гідність особистості, взаємоповага, толерантність до інакшості, а також здатність до ненасильницького розв'язання конфліктів становлять ключові педагогічні цінності, політична освіта не може залишатися ізольованою чи факультативною складовою освітнього процесу (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

На інституційному (шкільному) рівні політична освіта реалізовується через створення демократичного клімату, що проявляється у формах шкільного самоврядування, відкритої комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, участі учнів у прийнятті рішень, що стосуються організації шкільного життя. У цьому контексті особливої ваги набуває формування демократичної культури управління, що забезпечує досвід реальної участі в процесах, які в мікромасштабі моделюють політичну взаємодію в суспільстві.

Політична освіта, реалізована на рівні шкільної організації, розглядається як стратегічний елемент розвитку демократичного потенціалу закладу освіти, що забезпечується через цілісну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу та через структурну інтеграцію демократичних цінностей у шкільну культуру. У цьому контексті школа функціонує не лише як навчальний простір, а як соціальний мікрокосм, у якому демократія не вивчається як абстрактне поняття, а практикується у щоденній діяльності – через співпрацю, участь, діалог і спільну відповідальність.

Важливою передумовою ефективної реалізації політичної освіти є розуміння школи як демократичного співтовариства, у якому основоположні цінності – гідність особистості, рівність, повага до різноманіття, а також здатність до конструктивної взаємодії – не лише декларуються, а втілюються у педагогічній практиці, процедурних нормах та комунікативній культурі. Відтак, політична освіта проявляється не лише у змісті навчальних курсів, а й у тому, як організовано взаємини між педагогами, учнями, батьками, адміністрацією та громадськими інституціями (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

Особливої ваги набуває роль шкільного керівництва, яке, здійснюючи демократичний стиль управління, сприяє формуванню відкритого до змін освітнього простору, що підтримує педагогічні інновації та міжсекторальну співпрацю. Директор школи, за підтримки педагогічного персоналу, зобов'язаний не лише задекларувати значення політичної освіти в освітній стратегії, а й забезпечити її впровадження через шкільну програму, педагогічне

планування та систему професійного розвитку вчителів. У цьому зв'язку планомірне включення політичної освіти до інституційної концепції школи виступає як умова забезпечення її системного характеру (Institut für Fort- und Weiterbildung, 2023).

Водночас правова та практична можливість участі в ухваленні рішень у межах шкільного самоврядування (через шкільні конференції, учнівські та батьківські ради) створює простір для автентичного досвіду демократичної взаємодії. Участь учнів у реальних процесах прийняття рішень формує у них розуміння складності, поетапності та відповідальності політичного процесу, що, у свою чергу, зміцнює здатність до участі у суспільному житті за межами школи.

Особлива увага у школах Саксонії приділяється побудові партнерств із громадянським суспільством: співпраця з громадськими організаціями, молодіжними ініціативами, культурними інституціями та органами місцевого самоврядування не лише розширює освітній простір, а й сприяє залученню учнів до реального суспільного діяння. Це дозволяє поєднати формальну і неформальну освіту в одному цілісному процесі громадянського становлення (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

Культура професійної взаємодії у педагогічному колективі, що базується на демократичному веденні педагогічного діалогу, колегіальному прийнятті рішень і взаємоповазі, є невід'ємною умовою високої якості політичної освіти. У цьому контексті особистість учителя набуває особливої ваги: він або вона повинні не лише володіти глибокими знаннями та методичними підходами до викладання політичних тем, а й демонструвати власну демократичну позицію, що проявляється через шанобливе ставлення до учнів, відкритість до різноманітних точок зору та готовність вести критично орієнтований діалог.

На навчально-дидактичному рівні політична освіта інтегрується у зміст усіх навчальних дисциплін, у яких наявний потенціал для аналізу соціально-політичних питань, зокрема історії, географії, літератури, етики, права, а також природничих наук у контексті екологічної та технологічної відповідальності. Така міждисциплінарна інтеграція сприяє формуванню здатності до комплексного осмислення суспільних процесів, що відображає сучасні виклики глобалізованого світу. Рефлексія, дискусія, інтерпретація альтернативних точок зору, а також розвиток аргументативного мовлення становлять ключові методологічні вектори цього рівня.

Політична освіта в школі тісно пов'язана з іншими важливими напрямками сучасної освіти, зокрема медіаосвітою, що забезпечує критичне споживання інформації в цифрову епоху, інтеркультурною освітою, що формує відкритість до культурного різноманіття, культурною освітою, що розвиває естетичну

чутливість як елемент громадянської рефлексії, а також освітою для сталого розвитку, що формує здатність до відповідального довгострокового мислення в глобальному контексті.

Варто зазначити, що положення про політичну освіту як міжпредметну дидактичну категорію, закріплене в навчальних планах шкіл Саксонії, означає, що кожен предмет – від літератури й історії до біології, інформатики або математики – має потенціал для формування політичної свідомості й компетентності здобувачів освіти. Адже, звертаючись до реальних проблем і явищ, що зачіпають суспільну реальність, кожна дисципліна має можливість сприяти осмисленню учнями актуальних викликів часу, розвитку критичного мислення, здатності до обґрунтованого судження та моральної відповідальності.

Відповідно до загального дидактичного принципу контроверсійності, теми, що мають політичний зміст або викликають суспільні суперечки, повинні обговорюватися в навчальному процесі з урахуванням їхньої складності та багатогранності. У цьому контексті особливої ваги набуває застосування фахових методів політичної освіти, що забезпечують не лише засвоєння змісту, але й активну участь учнів у процесах пізнання, аналізу та моделювання політичних ситуацій.

До найбільш ефективних методів політичного навчання належать рольові й ситуаційні ігри, планові моделювання, дебати в форматі «за і проти», дискусійні платформи, а також аналітичні вправи, побудовані на кейс-методі, конфліктологічному аналізі чи обговоренні проблемних ситуацій, що передбачають застосування чітко окреслених критеріїв оцінки. Додаткову цінність становлять зустрічі з представниками державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), що сприяють набуттю автентичного уявлення про функціонування політичної системи.

Спеціалізований курс громадянської освіти (соціальні науки, «*Gemeinschaftskunde*») функціонує як цілеспрямований простір для розвитку політичної компетентності учнів, де акцент ставиться на систематичному засвоєнні знань про політичні структури, механізми прийняття рішень, права та обов'язки громадян, а також на аналізі конкретних політичних ситуацій у національному й міжнародному контекстах. Зазначений курс виступає лабораторією демократичного мислення, в межах якої учні мають змогу моделювати власну участь у суспільному житті, оцінювати наслідки політичних рішень та критично осмислювати політичну реальність.

Цей курс також відіграє ключову роль у структурованому набутті знань про соціальні, політичні, правові та економічні процеси й механізми. Він базується на методологічних та теоретичних підходах соціальних наук, зокрема

політології, соціології, юриспруденції та економіки, що дозволяє забезпечити глибоке розуміння багатовимірності сучасного суспільного життя. Через аналіз реальних суспільних явищ учні не лише засвоюють відповідні знання, а й набувають здатності до їхньої систематизації, критичного осмислення та інтерпретації на основі впровадження адекватних аналітичних категорій (Eckwerte zur politischen Bildung, 2018).

У цьому контексті основною дидактичною метою курсу є формування в учнів здатності до рефлексивного осмислення демократичних процесів, що, в свою чергу, передбачає розвиток їхньої політичної та правової свідомості, уміння здійснювати самостійні судження щодо суспільно значущих проблем, а також відповідально діяти у сфері публічного життя. Особливий акцент при цьому ставиться на свідомому сприйнятті та ідентифікації з принципами ліберально-демократичного правопорядку, що базується на правах людини, верховенстві права, поділі влад та участі громадян у процесах прийняття рішень.

Якісний курс громадянознавства інтегрує змістові, методичні та контекстуальні компоненти політичної освіти. Його ефективна реалізація передбачає:

- використання фахово орієнтованих методів (дискусій, рольових ігор, ситуаційних аналізів, експертних інтерв'ю, симуляцій політичних процесів);
- залучення позашкільних навчальних середовищ і партнерів (музеї, суди, парламентські структури, неурядові організації, молодіжні ініціативи), що сприяє набуттю автентичного досвіду політичної участі;
- дотримання дидактичних принципів політичної освіти.

Необхідно окремо наголосити на тому, що для забезпечення високої якості реалізації політичної освіти в межах загальноосвітніх дисциплін ключову роль відіграє професійна компетентність учителів. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділити стимулюванню участі педагогів у цілеспрямованих програмах підвищення кваліфікації, зокрема щодо методів викладання політично значущих тем, використання критичних підходів, ведення контроверсійних дискусій та застосування практик учнівської участі.

Отримані знання та навички повинні передаватися вчителями не лише в межах класної діяльності, але й у рамках професійної взаємодії з колегами, що сприятиме формуванню професійної мережі обміну та педагогічної підтримки (Boiarska-Khomenko, 2019). Отже, політична освіта є невід'ємним складником програм підготовки вчителів у закладах вищої освіти. У навчальні плани педагогічних спеціальностей на всіх рівнях шкільної освіти інтегровані модулі, присвячені політичній освіті, які формують методичну готовність до її реалізації в предметному викладанні.

Обговорення. Аналіз результатів нашого дослідження з попередніми науковими працями виявляє як точки дотику, так і нові аспекти у розумінні політичної освіти. Отримані дані підтверджують ключові положення, висунуті іншими дослідниками, зокрема щодо необхідності системного підходу до політичної освіти. Так, О. Захарова, А. Октисюк, С. Радченко акцентували увагу на важливості комплексного впровадження політичної освіти, що знаходить своє відображення в нашому аналізі німецької моделі, де політична освіта інтегрована на всіх рівнях освітнього процесу.

Це також узгоджується з висновками К. Червеняк про потребу створення національної системи політичної освіти в Україні. Важливим пунктом збігу є акцент на розвитку критичного мислення та практичних навичок громадянської участі. Ю. Якименко та ін. доводили, що політична освіта має формувати не лише знання, а й здатність до активної участі в демократичних процесах, що повністю підтверджується нашим дослідженням німецького досвіду, де особлива увага приділяється активним методам навчання та реальному впливу учнів на шкільне життя.

Наші результати розширюють і поглиблюють ідеї попередніх досліджень, пропонуючи конкретні механізми реалізації політичної освіти. Зокрема, детальний аналіз принципів Бойтельсбахського консенсусу дозволяє зрозуміти, як саме запобігається ідеологічна індоктринація та забезпечується автономність учнівського мислення. Це становить крок уперед порівняно з загальними тезами про важливість критичного мислення, висловленими в роботах українських дослідників.

Інституційний аспект нашого дослідження, що розкриває механізми впровадження політичної освіти через шкільне самоврядування та партнерства з громадянським суспільством, розвиває ідеї О. Захарової, А. Октисюка, С. Радченко щодо недоліків програм політичної освіти в Україні. Особливу увагу заслуговує аналіз ролі вчителя як фасилітатора демократичного процесу, що доповнює тези К. Червеняк про підготовку педагогічних кадрів.

Висновки. Політична освіта є ключовим інструментом формування демократичного суспільства, особливо актуальним для України в умовах суспільно-політичних трансформацій та інформаційних викликів. Досвід Німеччини, зокрема Саксонії, демонструє ефективну модель, засновану на принципах критичного мислення, участі та дотриманні Бойтельсбахського консенсусу, що передбачає ідеологічну індоктринацію.

Інтеграція політичної освіти в шкільне середовище через міжпредметні зв'язки, активні методи навчання та демократичні інститути (шкільне самоврядування, партнерства з громадянським суспільством) забезпечує підготовку свідомих громадян. Для України цей досвід може стати орієнтиром

у розбудові власної системи політичної освіти, спрямованої на зміцнення демократії та громадянської ідентичності. Перспективним напрямом подальших досліджень є адаптація німецького досвіду до українських освітніх реалій, зокрема щодо механізмів шкільного самоврядування та інтеграції політичної освіти в навчальні програми.

ЛІТЕРАТУРА

- Achour S., Wagner S. Politische Bildung an Schulen: Bestandsaufnahme, Rückschlüsse und Handlungsempfehlungen. Bonn : Brandt GmbH, 2019. 241 p.
- Das Institut für Fort- und Weiterbildung der Alexianer. (2023) URL : <https://www.alexianer.de/einrichtungen/alexianer-institut-fuer-fort-und-weiterbildung>
- Eckwerte zur politischen Bildung, 2018. URL : https://www.politische.bildung.sachsen.de/download/21_09_10_Eckwerte_politische_Bildung.pdf
- EF Education First. (2023). URL : <https://www.ef.de/tz/courses/teacher-training-courses/>
- Für Lehrkräfte und Kulturentdecker. Fortbildungen. (2023). URL : <https://www.goethe.de/de/spr/unt/for.html>
- Hufer K. P. Handbuch politische Erwachsenenbildung, Schwalbach. *Wochenschau Verlag*, 2016, ISBN 978-3-89974-943-4
- Institut für Fort- und Weiterbildung. (2023). URL : <https://translate.google.com/?hl=ru&sl=auto&tl=uk&text=Institut%20f%C3%BCr%20Fort-%20und%20Weiterbildung&op=translate>
- Kenner S. Politische Bildung – Bildungsaufgabe mit Verfassungsrang? *Demokratie, Demokratisierung und das Demokratische: Aufgaben und Zugänge der Politischen Bildung*. Springer Fachmedien, Wiesbaden. 2020. S. 31–48, doi:10.1007/978-3-658-29556-1_3
- Thomas W. B. Politische Bildung. URL : <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/wehrhafte-demokratie/politische-bildung/politische-bildung-node.html>
- Wehling H.G. Konsens à la Beutelsbach? *Das Konsens problem in der politischen Bildung*. Berlin, 1977, S. 179.
- Бойчук Ю.Д., Боярська-Хоменко А.В. Громадянська освіта як ресурс для соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 13-14 червня 2024 р.); редкол.: А. В. Боярська-Хоменко, В. М. Білик, С.О. Васильєва, О. М. Друганова, Л. А. Штефан, В.Л. Ялліна / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2024. С. 169-173.
- Боярська-Хоменко А.В. Освіта дорослих в країнах центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; «Мітра», 2019. 376с.
- Боярська-Хоменко А.В., Хрик М.В. Етапи становлення і розвитку громадянського виховання школярів у Німеччині. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 2023. Вип. 61. С. 7-18. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2023.61.01>
- Закон України «Про освіту», 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Захарова О., Октисюк А., Радченко С. Аналіз сучасного стану політичної освіти в Україні. Київ, 2017. 44 с. URL : https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_analyz_polit_educ_ukr.pdf
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, 2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

- Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
- Червеньяк К. Політична освіта як чинник формування демократичної політичної культури громадян України. *Демократичні трансформації в державах Центрально-Східної Європи та Україні в умовах викликів та загроз* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Світязь, 17–18 травня 2024 р.) / за заг. ред. В. І. Бортнікова, В. В. Бусленка. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. С. 143-147.
- Якименко Ю., Биченко А., Замятін В., Міщенко М., Розумний О., Шангіна Л. Політична освіта в Україні: стан і перспективи удосконалення. Київ, 2019. 146 с. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf

REFERENCES

- Achour, S. & Wagner, S. (2019). Politische Bildung an Schulen: Bestandsaufnahme, Rückschlüsse und Handlungsempfehlungen. Bonn : Brandt GmbH, 241 p. (in German)
- Das Institut für Fort- und Weiterbildung der Alexianer. (2023) URL : <https://www.alexianer.de/einrichtungen/alexianer-institut-fuer-fort-und-weiterbildung> (in German)
- Eckwerte zur politischen Bildung, (2018). URL : https://www.politische.bildung.sachsen.de/download/21_09_10_Eckwerte_politische_Bildung.pdf (in German)
- EF Education First. (2023). URL : <https://www.ef.de/tz/courses/teacher-training-courses/> (in German)
- Für Lehrkräfte und Kulturentdecker. Fortbildungen. (2023). URL : <https://www.goethe.de/de/spr/unt/for.html> (in German)
- Hufer, K. P. (2016). Handbuch politische Erwachsenenbildung, Schwalbach. *Wochenschau Verlag*, ISBN 978-3-89974-943-4 (in German)
- Institut für Fort- und Weiterbildung. (2023). URL : <https://translate.google.com/?hl=ru&sl=auto&tl=uk&text=Institut%20f%C3%BCr%20Fort-%20und%20Weiterbildung&op=translate> (in German)
- Kenner, S. (2020). Politische Bildung – Bildungsaufgabe mit Verfassungsrang? *Demokratie, Demokratisierung und das Demokratische: Aufgaben und Zugänge der Politischen Bildung*. Springer Fachmedien, Wiesbaden. S. 31–48, doi:10.1007/978-3-658-29556-1_3 (in German)
- Thomas, W. B. (2022). Politische Bildung. URL : <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/wehrhafte-demokratie/politische-bildung/politische-bildung-node.html> (in German)
- Wehling, H. G. (1977). Konsens à la Beutelsbach? *Das Konsens problem in der politischen Bildung*. Berlin, S. 179. (in German)
- Boichuk, Yu.D., Boiarska-Khomenko, A.V. (2024) Hromadianska osvita yak resurs dlia sotsialnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh voiennoho stanu [Civic education as a resource for social adaptation of internally displaced persons under martial law]. *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukraïnski realii ta perspektyvy* : zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 13-14 chervnia 2024 r.); redkol.: A. V. Boiarska-Khomenko, V. M. Bilyk, S.O. Vasylieva, O. M. Druhanova, L. A. Shtefan, V. L. Yallina / Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody. Kharkiv. 169-173. (in Ukrainian)
- Boiarska-Khomenko, A.V. (2019). Osvita doroslykh v krainakh tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: retrospektyvnyi analiz [Adult education in the countries of Central and Eastern Europe: retrospective analysis]. Kharkiv : Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody; «Mitra». 376. (in Ukrainian)
- Boiarska-Khomenko, A.V., Khryk, M.V. (2023). Etapy stanovlennia i rozvytku hromadianskoho vykhovannia shkoliariv u Nimechchyni [Stages of formation and development of civic

education of schoolchildren in Germany]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*. 61. 7-18. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2023.61.01> (in Ukrainian)

Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian)

Zakharova, O., Oktysiuk, A. & Radchenko S. (2017). Analiz suchasnoho stanu politychnoi osvity v Ukraini [Analysis of the current state of political education in Ukraine]. Kyiv. 44 s. URL : https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_analiz_polit_educ_ukr.pdf (in Ukrainian)

Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [Concept of implementing state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029]. (2016). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (in Ukrainian)

Kontseptsiiia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [Concept of developing civic education in Ukraine]. (2018). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (in Ukrainian)

Cherveniak, K. (2024). Politychna osvita yak chynnyk formuvannia demokratychnoi politychnoi kultury hromadian Ukrainy [Political education as a factor in the formation of democratic political culture of citizens of Ukraine]. *Demokratychni transformatsii v derzhavakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy ta Ukraini v umovakh vyklykiv ta zahroz*. Lutsk : Vezha-Druk. 143-147. (in Ukrainian)

Yakymenko, Yu., Bychenko, A., Zamiatin, V., Mishchenko, M., Rozumnyi, O. & Shanhina, L. (2019). Politychna osvita v Ukraini: stan i perspektyvy udoskonalennia [Political education in Ukraine: state and prospects for improvement]. Kyiv. 146. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf (in Ukrainian)

Інформація про автора:

Хрик Максим Васильович:

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9328-4289>, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61166
e-mail: max26wel@gmail.com

Information about the author:

Khryk Maksym Vasylovych:

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9328-4289>, PhD student at the Department of Educology and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine 61166
e-mail: max26wel@gmail.com

Цитуйте цю статтю як: Хрик М. В. Концептуальні засади політичної освіти в загальноосвітніх школах Німеччини (на прикладі федеральної землі Саксонія). *Теорія та методика навчання та виховання*. 2025. № 58. С. 136-150

DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2025.58.12>

Дата надходження статті до редакції: 12.04.2025

Стаття прийнята до друку: 24.04.2025